

Демченко Олександр Вікторович, кандидат економічних наук, докторант кафедри торговельного підприємництва, товарознавства та управління бізнесом Одеського національного технологічного університету, <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>,

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Стаття присвячена огляду сучасних вітчизняних та закордонних підходів до методів оцінки рівня розвитку людського капіталу сільських територій. Узагальнено перелік методологічних перешкод, що ускладнюють оцінку потенціалу кожного індивіда. Розглянуто такі підходи до оцінки людського капіталу, як підхід, заснований на витратах (вартісний підхід), підхід, що базується на доходах протягом усього життя (дохідний підхід), інтегрований підхід, підхід, заснований на показниках (освітній підхід), індекс людського капіталу. Здійснено їх детальний опис та виділено їх прихильників. Огляд закордонних досліджень феномену людського капіталу свідчить про наявність значної поліваріантності у методах його вимірювання, окремі дослідники підкреслюють труднощі в характеристиці та вимірюванні людського капіталу, зазначаючи важливість врахування як монетарних, так і немонетарних аспектів, таких як креативність і соціальні мережі. Також окрему увагу приділяють методам, які в своїй основі містять витратний та прибутковий підходи. Розглянуто підходи до оцінки людського капіталу, запропоновані експертами Світового банку, які поділяються на непрямі та прямі методи. Непрямі методи базуються на припущенні, що дисконтована вартість вигод від капіталу дорівнює поточній грошовій вартості активу, і мають ряд обмежень, таких як ігнорування неринкових переваг та помилки вимірювання. Прямі методи включають підходи, засновані на витратах, доходах протягом життя та індикаторні підходи. у вітчизняному, так і у західному експертному середовищі має місце поліваріантність підходів до вимірювання та оцінки людського капіталу. Визначено, що на нинішньому етапі в Україні на офіційному рівні відсутній як національний підхід (методологія) вимірювання й оцінки рівня розвитку людського капіталу, так і систематизований збір та оприлюднення відповідної статистичної інформації.

Ключові слова: сільські території, людський капітал, розвиток людського капіталу, методи оцінювання, індекси оцінки.

Demchenko Oleksandr. Candidate of Science (in Economics), Doctoral student of the Department of Trade Entrepreneurship, Merchandising and Business Management, Odesa National University of Technology, <https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

ASSESSING APPROACHES TO THE DEVELOPMENT LEVEL OF HUMAN CAPITAL IN RURAL TERRITORIES

Abstract. The article is devoted to a review of modern domestic and foreign approaches to assessing the development of human capital in rural areas. The list of methodological obstacles that make it difficult to assess the potential of each individual is summarized. Such approaches to the assessment of

human capital, such as cost-based approach (cost approach), lifetime income-based approach (income approach), integrated approach, indicator-based approach (educational approach), and human capital index, are considered. A detailed description of them was made, and their supporters were identified. A review of foreign studies of the phenomenon of human capital shows the presence of significant polyvariance in the methods of its measurement; some researchers emphasize the difficulties in characterizing and measuring human capital, noting the importance of taking into account both monetary and non-monetary aspects, such as creativity and social networks. Special attention is also paid to methods that contain cost-effective and profitable approaches. Approaches to assessing human capital proposed by World Bank experts are divided into indirect and direct methods. Indirect methods are based on the assumption that the discounted value of capital gains is equal to the present cash value of the asset and have several limitations, such as ignoring non-market benefits and measurement errors. Direct methods include cost-based, lifetime income, and indicator-based approaches. In the domestic and Western expert environment, there is a diversity of approaches to measuring and evaluating human capital. It was determined that at the current stage in Ukraine, at the official level, there is no national approach (methodology) for measuring and assessing the level of human capital development, nor is there a systematic collection and publication of relevant statistical information.

Keywords: rural areas, human capital, human capital development, assessment methods, assessment indices.

Постановка проблеми. Дослідження підходів до оцінки рівня розвитку людського капіталу сільських територій є надзвичайно важливим, що можна окреслити наступними положеннями. Людський капітал є основним ресурсом для економічного розвитку країни та її регіонів. У сільських територіях, де часто відсутні значні природні ресурси або великі виробничі підприємства, саме людський капітал стає ключовим фактором зростання та процвітання. Рівень розвитку людського капіталу безпосередньо впливає на якість життя населення. Освічені та кваліфіковані громадяни мають кращі можливості для працевлаштування, доступ до медичних послуг, освіти та інших соціальних благ. Вивчення оцінки людського капіталу, безперечно, допомагає визначити прогалини та розробити стратегії для підвищення якості життя на сільських територіях. Оцінка рівня розвитку людського капіталу дозволяє уряду та місцевим органам влади розробляти та впроваджувати ефективні політики та програми. Це допомагає спрямовувати ресурси на ті напрями, які потребують найбільшої уваги, та забезпечувати цільове використання державних та місцевих бюджетів. Для розвитку сільського господарства та аграрного сектору потрібні кваліфіковані спеціалісти, які володіють сучасними знаннями та навичками. Оцінка людського капіталу дає змогу визначити потребу у навчанні та підвищенні кваліфікації, що

сприятиме підвищенню продуктивності та ефективності аграрного сектору. Дослідження підходів до оцінки рівня розвитку людського капіталу сільських територій є критично важливим для розуміння поточного стану та перспектив їх розвитку. Воно допомагає виявити сильні та слабкі сторони, розробити ефективні стратегії розвитку та забезпечити стійке економічне та соціальне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підходів до оцінювання людського капіталу досліджували у своїх працях Брюховецька Н.Ю., Гинда С.М., Гинда О.М., Грیشнова О., Дмитрук С., Іваненко Л.В., Коломієць В.М., Кубіній В.В., Кузнєцова Ю.В., Кузьмін О.Є., Ляховець О.О., Носач Л.Л., Ночка М.П., Петухова Т.О., Притуляк Н.М., Терещенко Д.А., Шахно А.Ю. та інші науковці. Важливо продовжувати вивчати це питання з огляду на постійний розвиток суспільства та зміни в економічних і соціальних умовах. Розуміння того, як різні фактори впливають на розвиток людського капіталу, дозволяє адаптувати підходи до його оцінки та розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних вітчизняних та закордонних підходів до методів оцінки рівня розвитку людського капіталу сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Людський капітал» є новою науковою категорією. У сучасній економічній теорії досі не сформувався універсальний підхід до її визначення. Це обумовлено надзвичайно складною природою еволюції людського капіталу, що після тривалого періоду багатовікової трансформації та виокремлення з матерії робочої сили, представляє собою сучасний соціально-економічний феномен. З цього приводу Титаренко Л.М., Буряк А.А. і Ямбих Є.С. слушно відмічають, що сучасна світова спільнота переходить на інноваційний шлях соціально-економічного розвитку, заснованого на знаннях, і потребує найвищого рівня людських продуктивних сил [1].

Наукова дискусія точиться не лише щодо самої дефініції об'єкту нашого дослідження, але й довкола умов і факторів, що спричинили його виникнення. Тому не дивно, що має місце і поліваріативність у методології оцінки рівня

розвитку людського капіталу [2]. В даному контексті Петухова Т.О. справедливо зауважує: «На цей час вченими розроблено багато методів оцінки людського капіталу підприємств, критичний аналіз яких дозволив зробити наступні висновки: по-перше, не існує єдиної та комплексної методики оцінки людського капіталу на мезорівні. По-друге, методи не адаптовані до існуючої системи обліку та звітності в Україні. Отримання показників, які застосовуються в існуючих методах для виміру людського капіталу має високу вартість або взагалі відсутня можливість їх отримання...» [3]. Ляховець О.О. також вказує на ряд методологічних перешкод, що ускладнюють оцінку потенціалу кожного індивіда, а також суспільства в цілому:

- кожний індивід володіє унікальним набором здібностей, знань, навичок, мотивацій, тож однозначно прогнозувати, де, як і коли вони будуть застосовані, неможливо;
- більшість економік світу, зокрема українська, мають багатогалузеву структуру, що розширює можливості самореалізації для індивідів і суспільства в цілому, а отже, ускладнює їх вибір й унеможлиблює передбачення максимального очікуваного доходу від їх діяльності;
- відкидаючи основні теоретичні припущення класичної школи, індивід не завжди поводиться раціонально, що спричиняє часто неефективну реалізацію його потенціалу в суспільстві [4].

Брюховецька Н.Ю. та Іваненко Л.В. слушно акцентують увагу на тому, що на мікрорівні концептуально відмінні підходи до визначення джерел створення вартості становлять основу відмінностей і в підходах до оцінювання людського капіталу – це так звані моделі активів, у яких реалізується витратний підхід, та моделі корисності, які базуються на оцінюванні створеної (доданої) вартості та визначенні ролі в цьому людського капіталу (рис. 1):

Систематизувавши роботи західних дослідників та аналітичні матеріали міжнародних економічних організацій, Ночка М.П. пропонує класифікацію методичних підходів до оцінки людського капіталу на макрорівні (табл. 1).

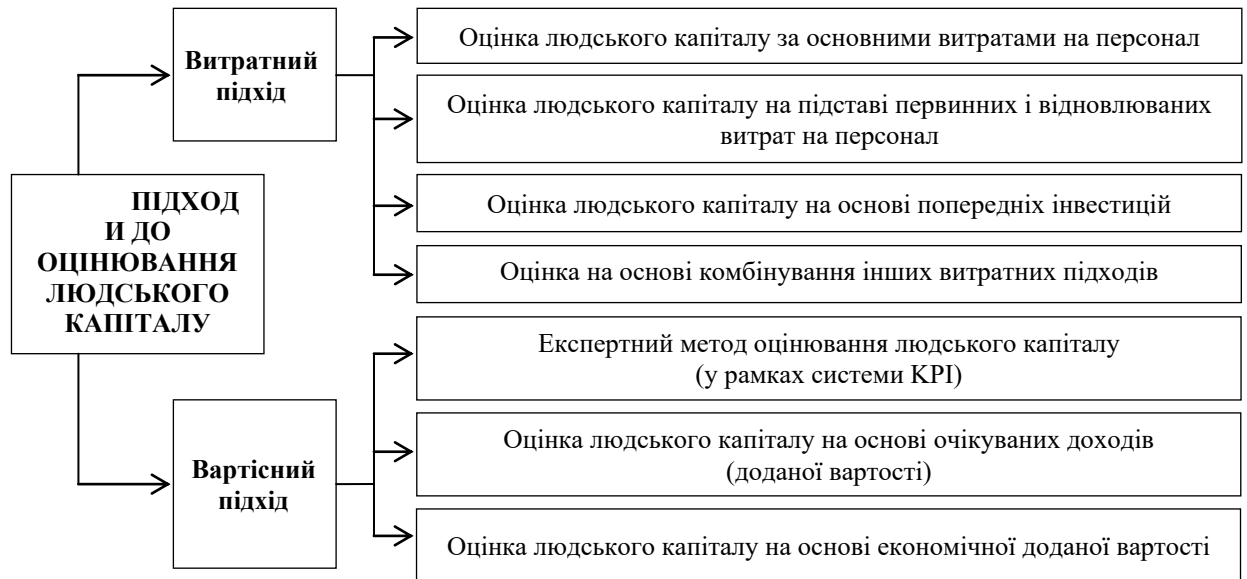

Рис. 1. Підходи до оцінювання людського капіталу. [5]

На думку Мазіної О. вимірювання (визначення) людського капіталу можна проводити на основі загальної моделі капіталу – для конкретної фізичної особи формалізація людського капіталу відбувається виходячи із потенційної здатності до здійснення певної професійної діяльності, який невід’ємно належить працівникові і залежить від витрат на початковий капітал, винагород за ризики і часу капіталізації (1),(2):

$$H(T) = (K + E) \cdot (1 + Q(T)), \quad (1)$$

де: $H(T)$ - вартість людського капіталу як функції часу T ; K – капіталізовані кошти на утримання та формування фізичної особи; E – капіталізовані кошти на освіту; $Q(T)$ – показник досвіду.

$$C_t = C_0 e^{(p-s+m)t}, \quad (2)$$

де: C_t – вартість капіталу у часі t ; C_0 – стартовий (початковий) капітал; e – основа натурального логарифму (математична константа); p – винагорода за ризик; s – показник незалежного (природного) розсіювання капіталу; m – ефективність управління капіталом; t – змінна часу [6].

Підходи до оцінки людського капіталу [6]

Підхід 1	Опис 2	Прихильники 3
Прямі підходи	Дають змогу розраховувати показник запасу людського	
Підхід, заснований на витратах (вартісний підхід) The cost-based approach	Вартість запасу людського капіталу обчислюється як амортизована вартість потоку минулих інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від особи, сім'ї, роботодавців та урядів країн	Е. Енгель, 1883, Т. Шульц, 1961, Дж. Кендрік, 1976, Р. Ейснер, 1985
Підхід, що базується на доходах протягом усього життя (дохідний підхід) The lifetime income-based approach	Вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих значень усіх майбутніх потоків доходу, які всі особи в популяції очікують заробляти протягом усього життя	В. Петті, 1690, В. Фарр, 1853, І. Фішер, 1908, Вайсброд, 1961; Л. Дублін, А. Лотка, 1930, С. Хюбнер, 1914
Інтегрований підхід Integrated Approach	Комбінований підхід, на основі доходу (підхід В. Фарра) у поєднанні з витратами (підхід Е. Енгеля)	Т. Вітштейн (Т. Вітштейн), 1867, Ніколсон, 1891, 1896

Закінчення табл. 1.

1	2	3
Підхід, заснований на показниках (освітній підхід) The indicators-based approach, education-based approach	Оцінює людський капітал на основі показників результатів освітньої діяльності (наприклад, рівень охоплення шкільною освітою, грамотність дорослого населення і середня тривалість навчання)	ОЕСД, 2007, 2011; Р. Барро і Чон-Ва Лі, 2010, 2013
Непрямі підходи Indirect approaches	Оцінюють людський капітал залишковим способом	Світовий банк, 2006, 2011, Дж. Рута і К. Гамільтон, 2007
Індекс людського капіталу Human Capital Index	Рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості, тривалості життя	Всесвітній економічний форум (World Economic Forum)

Відповідно до (1) і (2) капітал протягом певного часового періоду t (C_t) залишатиметься на початковому рівні ($C_t = C_0$), якщо другий член добутку (2) $e^{(p-s+m)t}$ дорівнюватиме одиниці; цей множник дорівнюватиме одиниці тільки у тому випадку, коли ступінь показника основи натурального логарифму (e) дорівнюватиме нулю:

$$(p - s + m) = 0, \quad (3)$$

Людський капітал формується внаслідок понесених витрат на його накопичення; оскільки ці витрати мають безперервний характер, то вираз C_0 , що відображає їх початкову вартість, слід розуміти як потік грошових коштів; у свою чергу, винагорода за ризики повинна перевищувати або, принаймні, дорівнювати значенню природного розсіювання [7].

Авторський підхід в обґрунтуванні економічної оцінки людського капіталу знаходимо і в дослідженні Бобух І.М. Вчена пропонує визначати її як сукупність нагромаджених властивостей людини, що формують її здатність продукувати нову вартість та отримувати дохід, на основі комплексного підходу, що поєднує в собі переваги дохідного й індексного методів і відображає як обсяги валового внутрішнього продукту, виробленого за рахунок людського фактора, так і параметри людського розвитку в Україні (демографічні, інформаційні, освітні та наукові) порівняно з країнами світу за формулою:

$$EO_{ЛК} = L_{PV} \cdot K, \quad (4)$$

де: L_{PV} – приведена ... дисконтована вартість ВВП, виробленого за рахунок людського фактора, яку доцільно визначати згідно з даними Національних рахунків щодо частки оплати праці найманих працівників у ВВП;

K – коефіцієнт якості людського капіталу – середня арифметична коефіцієнтів: очікуваної тривалості життя при народженні ($k_{ж}$); інформатизації (k_i); освіченості ($k_{осв}$); кількості працівників, зайнятих у НДР ($k_{ндр}$); рівня народжуваності ($k_{рн}$); державних видатків на освіту ($k_{во}$); видатків на науку (k_n), що розраховуються як відношення рівня даного показника в певній країні до його середньої величини у відповідній групі країн... [8].

У прогностному періоді обчислювати приведену вартість валового внутрішнього продукту України, створеного за рахунок людського фактора (LP), необхідно за формулою:

$$LP = \sum_{t=1}^T Sk, \quad (5)$$

де: k – коефіцієнт дисконтування ($k = \frac{1}{(1+d)^t}$), який дозволяє привести

вартість прогнозного ВВП до початку розрахункового періоду;

S – вартість ВВП, виробленого впродовж року t ;

d – ставка дисконтування на прогнозний період;

t – час, $t = 1$ відповідає року приведення;

T – прогнозний період [8].

Притуляк Н.М., обґрунтовуючи методологію оцінки рівня розвитку людського капіталу, звертає увагу на те, що це багатовимірний економічний феномен, який має складну внутрішню структуру, що динамічно розвивається у часі, а тому потребує цілої системи оціночних показників, які визначають його кількість та якість [9]. В якості критеріїв для таких оціночних показників, вчена пропонує численність населення країни, здоров'я населення і знання [9]. Натомість в якості інтегрального показника, який дозволяє всебічно та об'єктивно оцінити країну за станом людського капіталу, Притуляк Н.М. пропонує використовувати Індекс людського розвитку, що побудований на основі концепції ООН (1990р.), ключовими положеннями якої є: розширення свободи вибору людини; забезпечення людського розвитку на основі справедливості, відповідальності, рівності; надання нинішнім і майбутнім поколінням можливості якнайкращого використання своїх потенціальних здібностей в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах [10].

В методиці оцінки людського капіталу Коломієць В.М. пропонує використовувати наступні показники: «вартісний вираз людського капіталу» в складі гудвілу підприємства а також балансу підприємства (для користувачів фінансової звітності, інвесторів, партнерів), «приведений вираз людського капіталу» (для співставлення та порівняння людського капіталу різних підприємств та врахування людського капіталу в складі національної економіки) [11].

Гинда С.М. та Гинда О.М. для оцінки людського капіталу України в розрізі її регіонів пропонують використовувати метод середньої багатовимірної [12].

Середня багатомірна – це похідна величина, що розраховується для статистичної сукупності чисельністю N одиниць із порядковими номерами i ($i = 1, 2, 3, \dots, N$), які володіють k ознаками (x) з порядковими номерами j ($j = 1, 2, \dots, k$); спочатку обчислюють відношення P_{ij} значень кожної ознаки (x) у кожній величині сукупності до її середнього значення за формулою [13]:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j}, \quad (6)$$

де: x_{ij} - значення j -го показника оцінки у i -й одиниці сукупності;

x_j - середнє значення j -го показника оцінки [13].

Після цього визначається середня із цих відношень для кожної одиниці сукупності, яку й називають багатомірною середньою:

$$\bar{p}_i = \frac{\sum p_{ij}}{k}, \quad (7)$$

Оцінку людського капіталу в регіонах України методом середньої багатомірної здійснюють в розрізі основних його структурних компонент: капіталу освіти, капіталу здоров'я та капіталу культури, де:

N – регіон України (назва); n – кількість регіонів (25); i – порядковий номер регіону ($i = 1, 2, \dots, n$); X – показник оцінки певної компоненти капіталу (назва); k – кількість показників оцінки (скільки визначили)... для капіталу освіти – 3, для капіталу здоров'я – 3, для капіталу культури – 2; j – порядковий номер показника оцінки ($j = 1, 2, \dots, k$) [13].

На необхідність застосування особливих підходів щодо оцінки збереження людського капіталу в умовах протікання кризових явищ вказує Грішнова О.А. Вчена вважає, що передумовою для цього є визначення глибини, характеру кризи, масштабів та сили її впливу на основі інтегрального індексу глибини кризових явищ ($I_{кя}$), який вона пропонує розраховувати за середньою геометричною шести нормованих показників з урахуванням їх прямого чи оберненого впливу, що забезпечує збалансоване врахування всіх чинників:

$$I_{кя} = \sqrt[6]{\frac{1}{Tp_{ВП}} \cdot \frac{1}{Tp_C} \cdot \frac{1}{Tp_{ВП}} \cdot \frac{1}{Tp_{П}} \cdot Tp_B \cdot Tp_{Бю}}, \quad (8)$$

де: $Tr_{вип}$ – темпи зростання випуску товарів та послуг; Tr_c – темпи зростання сальдо експорту-імпорту товарів і послуг; $Tr_{ВВП}$ – темпи зростання валового національного продукту; Tr_{ni} – темпи зростання прямих інвестицій; $Tr_{б}$ – темпи зростання рівня безробіття; $Tr_{бід}$ – темпи зростання рівня бідності за відносним критерієм [14].

Носач Л.Л. та Кузнєцова Ю.В. вважають, оцінку рівня розвитку людського капіталу необхідно проводити на основі індексу людського розвитку [15]. Вчені відмічають, що значущість вимірювання індексу людського розвитку полягає в необхідності встановлення масштабів досягнення країни щодо стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян, даючи можливість більш точно визначити рівень розвитку держави залежно від соціально-економічних показників якості життя та економічної стабільності [15].

Як відмічають Кузьмін О.Є. та Шахно А.Ю. І.І.: «Оцінка рівня людського капіталу може здійснюватись за вже існуючими рейтинговими списками. Найбільш популярним вважають Індекс людського розвитку (ІЛР) – інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території» [16]. Такої ж думки і Длугопольський О.В. та Карпинська Ю.В., які стверджують, що Індекс людського розвитку – це підсумковий показник для оцінювання довгострокового процесу людського розвитку у 3-х основних площинах: довготривале та здорове життя; доступ до знань; гідний рівень життя [17]. Ми погоджуємося із Терещенко Д.А., яка відмічає, що серед різноманітних підходів до визначення людського капіталу доцільно зупинитися на наявних рейтингових показниках, а саме Індексі людського капіталу (HCI), Індексі соціального розвитку (SPI), Індексі людського розвитку (HDI) та Рейтингу добробуту (LPI), які, відповідно до власної методології обчислення, з певною вірогідністю демонструють рівень розвитку людського капіталу більшості країн світу [18].

Ознайомлення із працями закордонних дослідників феномену людського капіталу, дає змогу зробити висновок, що у принаймні у західному експертному середовищі має місце така ж поліваріантність до вимірювання та оцінки людського капіталу, як і у вітчизняному. Зокрема, Гарпан І. та Драгічі А. відмічають: «На основі огляду довідкових матеріалів і дебатів щодо вимірювання людського капіталу можна підкреслити... по-перше, немає сумніву, що людський капітал важко охарактеризувати та виміряти... Традиційна оцінка людського капіталу зосереджена на монетарній перспективі та нехтує важливістю немонетарних аспектів, таких як креативність, мотивація, соціальні мережі тощо... По-друге, необхідно серйозно розглянути, як розширене поняття людського капіталу має вимірюватися за всіма монетарними та немонетарними характеристиками... По-третє, необхідно проаналізувати результат вимірювання людського капіталу в соціокультурних рамках суспільства... По-четверте, необхідно створити ефективну базу даних для представлення оцінок запасів і потоків людського капіталу на всіх рівнях, таких як індивідуальний, організаційний та/або національний...» [19].

Міціюла І. відмічає, що з моменту започаткування вимірювання людського капіталу, методи таких розрахунків можна розділити на два основні підходи – витратний (cost) і прибутковий (profitable) [20]. Однак, висока трудомісткість, неоднозначність або відсутність відповідних даних, низька практична цінність змусили шукати інші методи, що призвело до розвитку таких підходів:

- заснованих на параметрах освіти (статистичні дані щодо рівня грамотності, рівня освіти, середньої тривалості навчання тощо);
- заснованих на індексах, які були побудовані на основі освітніх, демографічних вимірювань та інших деталей ринку праці;
- заснованих на використанні тестів перевірки навичок (еталонів), отриманих у процесі навчання (табл. 2) [20].

Експерти Світового банку пропонують розрізняти непрямі та прямі методи вимірювання й оцінки людського капіталу [21].

Таблиця 2.
Методи вимірювання людського капіталу [20].

№	Методи	Суть підходу
1.	Ретроспективний	вартість виготовлення
2.	Перспективний	вартість виготовлення
3.	Пов'язані з ретроспективою	параметри освіти
4.	Агрегування багатьох змінних	індекси
5.	Еталонні показники	тести компетентності, такі як PISA (Міжнародна програма з оцінювання освітніх досягнень учнів), IALS (Міжнародне дослідження грамотності дорослих)
6.	Синтетичні підходи	поєднання підходів до розробки синтетичного індикатора

Непрямі підходи ґрунтуються на припущенні, що дисконтована вартість вигод, які основний капітал забезпечить протягом свого життя, дорівнюватиме поточній грошовій вартості основного активу, тому, беручи дисконтовану вартість майбутніх потоків споживання (взяту як вимірник загального багатства) і віднімаючи від цієї суми грошову вартість тих капітальних благ, для яких є грошові оцінки їх поточних запасів (тобто вироблений капітал, ринкова вартість ряду природних активів і чистих іноземних активів), може дати непрямую (тобто залишкову) оцінку вартості тих запасів капіталу, для яких не можна спостерігати грошову вартість на ринку [21]. Хоча цей непрямий підхід можна застосувати до великої кількості країн на основі обмеженої статистичної інформації, він має обмеження:

- 1) він явно ігнорує неринкові переваги різних форм капіталу;
- 2) на цей показник впливають помилки вимірювання в усіх термінах, що вводяться в облікові ідентифікатори, що призводить до потенційних упереджень у кінцевих оцінках людського капіталу;

3) він не може пояснити, що зумовлює спостережувані зміни людського капіталу з часом;

4) це міра нематеріального капіталу, з якого людський капітал не може бути отриманий сам по собі [21].

Прямі підходи виводять міру запасу людського капіталу з інформації про його різні компоненти:

1) перший підхід, що ґрунтується на витратах - вартість людського капіталу розраховується, як амортизована вартість потоку минулих інвестицій, включаючи інвестиції, що надходять від особи, сім'ї, роботодавців та уряду. Цей підхід спирається на інформацію про всі витрати, понесені при виробництві людського капіталу, і оцінка норми амортизації є важливим елементом цього методу. Цей метод також можна розширити для врахування неринкових витрат (наприклад, приписуваних значень часу, присвяченого навчанню як учнями, так і їхніми батьками);

2) другий підхід, заснований на доході впродовж усього життя - вимірює людський капітал шляхом підсумовування дисконтованих значень усіх майбутніх потоків доходу, які всі особи в популяції очікують заробити протягом свого життя. На відміну від підходу, заснованого на витратах, який зосереджується на стороні витрат, підхід, заснований на доході протягом усього життя, вимірює запаси людського капіталу з боку результату (хоча результати в цьому методі обмежуються приватними грошовими вигодами, які накопичуються людиною, в якій втілений людський капітал);

3) третій підхід – індикаторний: оцінює людський капітал на основі показників освітнього результату. У літературі використовувалося кілька показників – наприклад, грамотність дорослих; показники охоплення школою; і середня тривалість навчання в школі. На відміну від інших, цей підхід спирається на кілька показників, які, незважаючи на велику кількість інформації, не мають загальної метрики [21].

На методологічні складнощі у вимірюванні та оцінці людського капіталу вказують Робінсон Д., Хукер Х. і Мерцер М. Вчені відмічають: «Визначення людського капіталу вказують на те, що він є нематеріальним, не піддається безпосередньому спостереженню, як фізичний капітал, і тому для охоплення ключових елементів людського капіталу використовувалися проксі (опосередковані, непрямі показники – *авт.*)... Три загальні підходи: на основі витрат, на основі доходу та освіти... «Вартісний підхід» дуже грубо оцінює людський капітал на основі витрат батьків на виховання дітей, тоді як «підхід, що ґрунтується на доходах» оцінює грошову вартість людини шляхом обчислення теперішньої вартості майбутніх доходів особи за вирахуванням особистих витрати на життя. «Освітній підхід»... оцінює людський шляхом вимірювання показників освітніх результатів, таких як рівень грамотності, рівень охоплення, рівень відсіву, показник повторення, середній час навчання населення в школі та результати тестів...» [22].

Квон Д.Б. також вказує на складнощі із вимірювання людського капіталу, що, на його думку, пов'язані з наступним:

-людський капітал важко ідентифікувати та виміряти безпосередньо. Тому багато дослідників використовували непрямі вимірювання... Концепція людського капіталу має бути розширена до «людського розвитку» з її добробутом на здоров'я, знання та рівень життя;

-людський капітал тісно пов'язаний із соціальним капіталом... Ступінь створення та обміну знаннями залежить від різноманітності мереж, зосереджених на щільності зв'язків, частоті, силі тощо;

-необхідно проаналізувати результат вимірювання людського капіталу в соціокультурних рамках суспільства. Оскільки небагато країн мають однакову соціокультурну структуру, є багато випадків, коли той самий результат призводить до різної інтерпретації;

-необхідно побудувати ефективну базу даних для представлення оцінок запасів і потоків людського капіталу на всіх рівнях, таких як особа, організація та/або

нація... Для цього офіційне статистичне агентство має стати стандартною практикою включати людський капітал у свої вимірювання капіталу [23].

Оригінальний підхід до вимірювання людського капіталу в Австралії запропонував Вей Х. Вчений вважає, що для того, щоб виміряти чистий приріст людського капіталу для населення працездатного віку, зміни в людському капіталі протягом будь-якого облікового періоду необхідно розкласти на такі елементи: інвестиції в освіту; інвестиції в навчання без відриву від виробництва; приєднання нових працівників до робочої сили; сальдо міграції; амортизація; переоцінка [245].

Зміни в запасах людського капіталу (населення в працездатному віці) необхідно розкласти на такі елементи: інвестиції у виховання дітей, початкову та середню освіту; сальдо міграції; досягнення дітьми працездатного (повнолітнього) віку; переоцінка [24].

Висновки. Як у вітчизняному, так і у західному експертному середовищі має місце поліваріантність підходів до вимірювання та оцінки людського капіталу. На нинішньому етапі в Україні на офіційному рівні відсутній як національний підхід (методологія) вимірювання й оцінки рівня розвитку людського капіталу, так і систематизований збір та оприлюднення відповідної статистичної інформації.

Список літератури

- 1.Титаренко Л.М., Буряк А.А., Ямбих Є.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: світовий та національний виміри. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип.№ 6(74). С. 56-61
- 2.Кубіній В.В. Оцінка ефективності людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Спецвипуск. Частина 4. Серія Економіка. С. 58-62.
- 3.Петухова Т.О. Методичні підходи до оцінки людського капіталу підприємств залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 28. С. 189-193.
- 4.Ляховець О.О. Порівняльний аналіз методологічних підходів до оцінки людського капіталу. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Том 2. С. 199-206.
- 5.Брюховецька Н.Ю., Іваненко Л.В. *Оцінювання людського капіталу та доданої вартості підприємств: теорія та практика*: монографія. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2020. 184 с.
- 6.Ночка М.П. Підходи до оцінки людського капіталу. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2021. Вип. 1(87). Серія «Економіка і менеджмент». С. 51-57.
- 7.Мазіна О. Оцінка та чинники розвитку людського капіталу. *Держава та економіка*. 2012. № 6. С. 16-26.

- 8.Бобух І.М. Економічна оцінка людського потенціалу України як елементу національного багатства. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 2. С. 102-113.
- 9.Притуляк Н.М. Оцінка рівня розвитку національного людського капіталу в Україні. *Економіка України*. 2017. № 11(672). С. 85-100.
- 10.United Nations Organization. *Human Development Index (HDI)*. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- 11.Коломієць В.М. Теоретичні та методичні засади оцінки людського капіталу. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2018. Вип. 16. С. 60-67.
- 12.Гинда С.М., Гинда О.М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 73-78.
- 13.Мармоза А.Т. Теорія статистики: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2013. 592 с.
- 14.Грішнова О., Дмитрук С. Людський капітал в умовах кризи: оцінка і пошук можливостей збереження. *Економіка*. 2015. № 5(170). С. 11-16.
- 15.Носач Л.Л., Кузнєцова Ю.В. Оцінка рівня розвитку людського капіталу на основі індексу людського розвитку. *Молодий вчений*. 2021. № 12 (100). С. 278-282.
- 16.Кузьмін О.Є., Шахно А.Ю. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 7-11.
- 17.Длугопольський О.В., Карпинська Ю.В. Роль людського капіталу в сучасній економіці України та показники його оцінки. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. № 2(6). С. 217-228.
- 18.Терещенко Д.А. Підходи до оцінки рівня розвитку людського капіталу в Україні. *Держава та регіони*. 2019. № 3(67). С. 127-134
- 19.Harpan I., Draghici A. Debate on the multilevel model of the human capital measurement. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2014. № 124. P. 170-177.
- 20.Miciuła I. The measurement of human capital methods. *Folia Oeconomica Stetinensia*. 2016. No 16(1). P. 37-49.
- 21.United Nations Economic Commission for Europe. *Guide on Measuring Human Capital*. New York, Geneva: United Nations, 2016. 156p.
- 22.Robinson D., Hooker H., Mercer M. *Human Capital Measurement: Approaches, Issues and Case Studies*. Report 454. Brighton, UK: INSTITUTE FOR EMPLOYMENT STUDIES, 2008. 86 p.
- 23.Kwon D.B. Human capital and its measurement. *The 3rd OECD World Forum on «Statistics, Knowledge and Policy» Charting Progress, Building Visions, Improving Life*. Busan, Korea, 27-30 October 2009. 15 p.
- 24.Wei H. Measuring Human Capital Formation for Australia: A Lifetime Labour Income Approach. *33rd Annual Conference of Economists*, 27-30 September 2004. Sydney, Australia: Australian Bureau of Statistics. 32p.

REFERENSIS:

- 1.Tytarenko L.M., Buriak A.A., Yamykh Ye.S. Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii: svitovyi ta natsionalnyi vymiry. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. 2019. Vyp.№ 6(74). S. 56-61
- 2.Kubiniy V.V. Otsinka efektyvnosti liudskoho kapitalu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2011. Spetsvypusk. Chastyna 4. Seriya Ekonomika. S. 58-62.
- 3.Pietukhova T.O. Metodychni pidkhody do otsinky liudskoho kapitalu pidpriemstv zaliznychnoho transportu. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2009. № 28. S. 189-193.
- 4.Liakhovets O.O. Porivnialnyi analiz metodolohichnykh pidkhodiv do otsinky liudskoho kapitalu. *Biuletyn Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. 2010. № 1 (3). Tom 2. S. 199-206.

5. Briukhovetska N.Iu., Ivanenko L.V. Otsiniuvannia liudskoho kapitalu ta dodanoi vartosti pidpriemstv: teoriia ta praktyka: monohrafiia. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. Kyiv, 2020. 184 s.
6. Nochka M.P. Pidkhody do otsinky liudskoho kapitalu. Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. 2021. Vyp. 1(87). Seriiia «Ekonomika i menedzhment». S. 51-57.
7. Mazina O. Otsinka ta chynnyky rozvytku liudskoho kapitalu. Derzhava ta ekonomika. 2012. № 6. S. 16-26.
8. Bobukh I.M. Ekonomichna otsinka liudskoho potentsialu Ukrainy yak elementu natsionalnoho bahatstva. Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. 2009. № 2. S. 102-113.
9. Prytuliak N.M. Otsinka rivnia rozvytku natsionalnoho liudskoho kapitalu v Ukraini. Ekonomika Ukrainy. 2017. № 11(672). S. 85-100.
10. United Nations Organization. Human Development Index (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
11. Kolomiets V.M. Teoretychni ta metodychni zasady otsinky liudskoho kapitalu. Zbirnyk naukovykh prats Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana «Problemy ekonomiky transportu». 2018. Vyp. 16. S. 60-67.
12. Hynda S.M., Hynda O.M. Liudskyi kapital: sutnist, osoblyvosti analizuvannia ta otsiniuvannia. Ekonomika i suspilstvo. 2017. Vyp. 12. S. 73-78.
13. Marmoza A.T. Teoriia statystyky: navch. posib. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2013. 592 s.
14. Hrishnova O., Dmytruk S. Liudskyi kapital v umovakh kryzy: otsinka i poshuk mozhlyvostei zberezhenia. Ekonomika. 2015. № 5(170). S. 11-16.
15. Nosach L.L., Kuznietsova Yu.V. Otsinka rivnia rozvytku liudskoho kapitalu na osnovi indeksu liudskoho rozvytku. Molodyi vchenyi. 2021. № 12 (100). S. 278-282.
16. Kuzmin O.Ie., Shakhno A.Iu. Otsinka rivnia rozvytku liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii. Ekonomika ta derzhava. 2018. № 4. S. 7-11.
17. Dluhopolskyi O.V., Karpynska Yu.V. Rol liudskoho kapitalu v suchasnii ekonomitsi Ukrainy ta pokaznyky yoho otsinky. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2020. № 2(6). S. 217-228.
18. Tereshchenko D.A. Pidkhody do otsinky rivnia rozvytku liudskoho kapitalu v Ukraini. Derzhava ta rehiony. 2019. № 3(67). S. 127-134
19. Harpan I., Draghici A. Debate on the multilevel model of the human capital measurement. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2014. № 124. P. 170-177.
20. Miciuła I. The measurement of human capital methods. Folia Oeconomica Stetinensia. 2016. No 16(1). P. 37-49.
21. United Nations Economic Commission for Europe. Guide on Measuring Human Capital. New York, Geneva: United Nations, 2016. 156p.
22. Robinson D., Hooker H., Mercer M. Human Capital Measurement: Approaches, Issues and Case Studies. Report 454. Brighton, UK: INSTITUTE FOR EMPLOYMENT STUDIES, 2008. 86 p.
23. Kwon D.B. Human capital and its measurement. The 3rd OECD World Forum on «Statistics, Knowledge and Policy» Charting Progress, Building Visions, Improving Life. Busan, Korea, 27-30 October 2009. 15 p.
24. Wei H. Measuring Human Capital Formation for Australia: A Lifetime Labour Income Approach. 33rd Annual Conference of Economists, 27-30 September 2004. Sydney, Australia: Australian Bureau of Statistics. 32p.

Надійшла до редакції 10.07.2024 р.